

Volilno leto

Objavljeno v knjižni zbirki **Politika**

Simona Kustec Lipicer (ur.)

Politične vsebine in volilna kampanja

Alenka Krašovec (ur.)

Volitve v Evropski parlament 2009

Tomaž Deželan

Nasproti evropskemu federalizmu?

Simona Kustec Lipicer, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan, Alem Maksuti

Volilni programi in stališča

Drago Zajc, Samo Kropivnik, Simona Kustec Lipicer

Od volilnih programov do koalicijskih pogodb

Janko Prunk, Metka Rangus

Sto let življenja slovenskih političnih strank: 1890–1990

Danica Fink Hafner (ed.)

*The Development of Civil Society in the Countries
on the Territory of the Former Yugoslavia since 1980s*

Danica Fink-Hafner, Matej Knep, Meta Novak

The Slovenian Greens: From Early Success to Long-Term Failure

Damjan Lajh, Meta Novak

Organizirana civilna družba v procesih odločanja na ravni Evropske Unije

Meta Novak

Izražanje političnih mnenj v anketah

Danica Fink-Hafner, Matej Knep, Meta Novak

Razvoj slovenskih zelenih strank v primerjalni perspektivi

Danica Fink Hafner, Boštjan Slatenšek

Teokracija: Talibski režim v Afganistanu 1996–2001

Elena Nacevska

Women in Politics in Western Balkan Countries

Tomaž Deželan

Izzivi politične participacije mladih

Marko Lovec (ed.)

Populism and attitudes towards the EU in Central Europe

Danica Fink Hafner

Britanska demokracija: suverenost parlamenta

Danica Fink Hafner

Populizem

Volilno leto

Alenka Krašovec in Tomaž Deželan,
urednika

POLITIKA

Alenka Krašovec in Tomaž Deželan (ur.)
Volilno leto

Knjižna zbirka: POLITIKA
Urednica knjižne zbirke: Alenka Krašovec

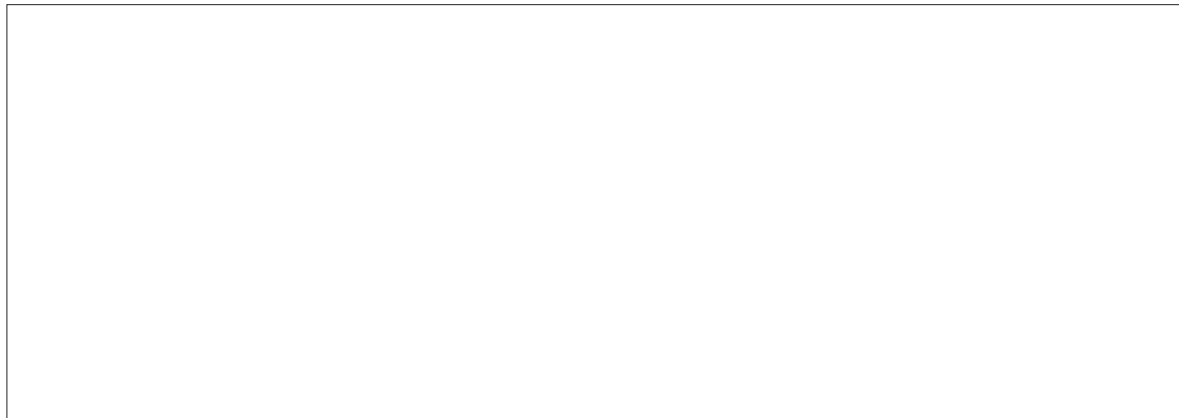
Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV
Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © po delih in v celoti FDV 2020, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Recenzenta: dr. Ladislav Cabada in dr. Damjan Lajh
Jezikovni pregled: Tomaž Petek, Marko Majce
Naslovnica: Janko Testen
Prelom: Leon Beton

Dostopno na: [//knjigarna.fdv.si/](http://knjigarna.fdv.si/)

Ljubljana, 2020

Kazalo

Predstavitev avtorjev	ix
Uvodne besede	1
1 Destabilizacija slovenskega strankarskega sistema po letu 2000 (Danica Fink Hafner)	5
2 Volivci novih strank v Sloveniji: razočarani demokrati, apatični državljani ali kdo drug? (Alenka Krašovec in Živa Broder).....	37
3 Vpliv volilne kampanje na politično izražanje volivcev (Meta Novak).....	63
4 Mladina kot polje volilnega boja Med vzgojo in izobraževanjem ter mladinskim delom (Tomaž Deželan in Miha Matjašič).....	89
5 Od Miki Miške, Tita in Damjana Murka do Igre prestolov in slovenskih košarkarjev: analiza neveljavnih glasovnic na predsedniških volitvah 2017 (Tina Kogovšek in Alenka Krašovec).....	111
6 Politika (ni) za mlade? Državljanski stili in volilne preference mladih (Tanja Oblak Črnič).....	153
7 Ženske na predsedniških volitvah in njihova samoprezentacija na spletu (Elena Nacevska)	187
Stvarno in imensko kazalo	219

Seznam tabel, slik, grafov in prilog

Tabela 1.1:	Izidi parlamentarnih volitev v Sloveniji 1992–2018 (število parlamentarnih sedežev)	13
Tabela 1.2:	Nove stranke v državnem zboru in vladah 1992–2018 takoj po volitvah	15
Tabela 2.1:	Podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah in skupini etabliranih strank ter zanimanje za politiko (v %).....	45
Tabela 2.2:	Občutek zunanje in notranje učinkovitosti volivcev in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam	46
Tabela 2.3:	Zaupanje politikom in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam	48
Tabela 2.4:	Zaupanje politikom in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank.....	48
Tabela 2.5:	Udeležba na zadnjih volitvah (2011) in volilna namera za nove ali etablirane stranke (v %).....	50
Tabela 2.6:	Mladi (18–30 let) in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %).....	51
Tabela 2.7:	Mladi volivci in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam (v %).....	51
Tabela 2.8:	Podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %).....	52
Tabela 2.9:	Samoumestitve volivcev na ideološkem kontinuumu in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %).....	53
Tabela 3.1:	Javnomnenjske meritve, vključene v analizo	71
Slika 3.1:	Stopnja političnega izražanja v času brez uradne volilne kampanje in uradno volilno kampanjo	75
Slika 3.2:	Stopnja političnega izražanja glede na spol	77
Slika 3.3:	Stopnja političnega izražanja glede na starost	79
Slika 3.4:	Stopnja političnega izražanja glede na stopnjo izobrazbe	80
Tabela 4.1:	Število analiziranih programov političnih strank od 1990 do 2019	95
Tabela 4.2:	Pogostost pojavljanja tem, povezanih z mladino, v programih političnih strank med letoma 1990 in 2019	98

Slika 4.1:	Diagram pojavljanja posameznih tem glede na leto objave programa	99
Slika 4.2:	Diagram pojavljanja posameznih tem v programih političnih strank v obdobju od leta 1990 do leta 2019	101
Slika 4.3:	Diagram pojavljanja posameznih tem v programih političnih strank v letih od 2015 do 2019	102
Slika 4.4:	Dvodimenzionalni zemljevid oddaljenosti tem, ki so povezane z mladimi, v programih političnih strank (2015–2019).....	103
Priloga 4.1:	Pogostost omembe tem, povezanih z mladimi, v programih političnih strank od leta 1990 do 2019 ..	108
Priloga 4.2:	Pogostost omembe tem, povezanih z mladimi, v programih političnih strank po letih	110
Tabela 5.1:	Delež neveljavnih glasovnic od vseh oddanih glasovnic na volitvah predsednika republike Slovenije v obdobju 1992–2017 (v %).....	119
Tabela 5.2:	Število in delež različnih kategorij analiziranih neveljavnih glasovnic	122
Priloga 5.1:	Alternativni predlogi kandidatov po kategorijah.....	134
Priloga 5.2:	Dopisani komentarji, dodane risbe ali čačke na neveljavnih glasovnicah po kategorijah.....	136
Priloga 5.3:	Primer lastne, doma izdelane neveljavne glasovnice.....	148
Priloga 5.4:	Primer neveljavne glasovnice z dodanim besedilom in risbo.....	149
Priloga 5.5:	Primer neveljavne glasovnice s sliko risanih junakov	150
Priloga 5.6:	Primer preoblikovane originalne glasovnice z alternativnim političnim imenom.....	151
Tabela 6.1:	Predpostavke in oblike latentne ter manifestne politične participacije	159
Tabela 6.2:	Indikatorji manifestnih in latentnih oblik (ne) participacije in aktivizma	160
Tabela 6.3:	Tipologija državljskih stilov med mladimi	171
Graf 6.1:	Tipologija državljskih stilov med mladimi	171
Graf 6.2:	Sociodemografske specifične državljskih stilov.....	172
Graf 6.3:	Manifestna participacija in družbena družbena angažiranost glede na državljski stil mladih	174

Graf 6.4:	Antipolitične prakse, ilegalni aktivizem in spletna družbena angažiranost glede na državljanski stil mladih	175
Graf 6.5a:	Državlanski stili glede na vključenost politike v vsakdan mladih	176
Graf 6.5b:	Oblike vključenosti politike v digitalni vsakdan mladih glede na državljanski stil	177
Tabela 6.4:	Politične orientacije državljanskih stilov mladih	178
Graf 7.1:	Število ženskih in moških kandidatov na predsedniških volitvah od 1992 do 2017	195
Tabela 7.1:	Volilne kampanje predsedniških kandidatov/-k prek digitalnih medijev	197
Graf 7.2:	Število sledilcev, všečkov, naročnikov na družbenih omrežjih predsedniških kandidatov	198
Tabela 7.2:	Naklonjena področja objavljanja na fb-straneh predsedniških kandidatov 2017	199
Graf 7.3:	Segregacija in naklonjenost na 'moških' in 'ženskih' področjih (analiza FB-objav (poročil) predsedniških kandidatov 2017)	200

Predstavitev avtorjev

Živa BRODER je magistrica znanosti in samostojna strokovna delavka na Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Tomaz DEŽELAN je profesor politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalec na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Danica FINK HAFNER je profesorica političnih strank, interesnih skupin in analize politik na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Tina KOGOVŠEK je profesorica družboslovne metodologije na Filozofski fakulteti in Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za metodologijo in informatiko iste fakultete.

Alenka KRAŠOVEC je profesorica politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Miha MATJAŠIČ je asistent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalec na Centru za družboslovno informatiko iste fakultete.

Elena NACEVSKA je doktorica in asistentka na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Meta NOVAK je docentka analize politik na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Tanja OBLAK ČRNIČ je profesorica komunikologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja iste fakultete.

Uvodne besede

Volitve so eden od osrednjih elementov sodobnih predstavniških demokracij in predstavljajo enega od osnovnih postulatov tako pri ozkem oziroma elektoralnem kot tudi substantivnem gledanju na demokracijo. Kot veleva že Madisonov zapis v Federalističnem spisu 51, volitve omogočajo nadzor nad delovanjem vladajočih, saj nihče več ne verjame, če sploh kdaj je, da so vladajoči nezmotljivi in ne utegnejo ravnati v smeri zadovoljevanja lastnega sebičnega interesa. Gre torej za eno od vrst zunanjega nadzora nad političnim razredom oziroma za nekakšno povabilo na zagovor. Državljeni namreč podeljujejo soglasje k vladanju političnega razreda v zameno za sodelovanje pri izbiri njihovih predstavnikov ter, vsaj v teoriji, alternativnih pogledov na svet, ki jih ti predstavniki zastopajo.

Tako imenovana agregacija interesov je poleg nadzora nad vladajočimi ter njihove izbire ena od ključnih funkcij volitev. Zato imajo volitve tako pomembno vlogo pri legitimnosti demokratičnih političnih institucij, saj se skozi različne funkcije volitev ne manifestira le soglasje k izbranim političnim predstavnikom, temveč tudi soglasje k njihovim odločitvam. Na ta način se s pomočjo natančno kodificiranega procesa priprave in izvedbe volitev, s pomočjo katerega se močno zrcali javno mnenje, zagotavlja politično stabilnost ter stabilnost v vodenju tako v primeru izmenjevanja političnih predstavnikov na oblasti (politična alteracija) kot tudi v primeru iskanja novih oblastnikov (demokratična kontinuiteta). Zagotavljanje politične stabilnosti in sosledja vodenja tako, poleg zgoraj omenjenih dejavnikov, dodatno prispeva k pomenu, ki ga imajo volitve tako za samo politično skupnost kot tudi za vsakega posameznika, ki sodeluje v njej. S pomočjo volitev namreč državljani pridobivamo politično znanje, ki sega vse od različnih pogledov na idealno družbeno stanje in poti do

njega pa do razumevanja delovanja demokratičnih političnih institucij ter učinkov, ki jih te proizvajajo.

S pomočjo volitev se tako izobražujemo kot državljani in kot politična skupnost, saj intenzivnost informacij, ki so v času volitev povezane s politiko, ter akumulacija izkušenj z vsakokratnimi volitvami še tako nezainteresiranega posameznika soočita z razmerami v skupnosti, katere del je. Ta kolektivna izkušnja pa hkrati predstavlja močan integrativni element, ki posameznike veže v politično skupnost, saj so volitve pravzaprav eden najvidnejših in najpomembnejših ritualov odločanja o skupni usodi. S tem, ko se okoli njih ustvarja skupni spomin, tvorijo pomemben gradnik skupne identitete in občutka pripadnosti. Ob tem ne gre zanemariti niti dejstva, da volitve prispevajo k boljši samopodobi in višji samozavesti tako na ravni posameznika kot skupnosti. Ni namreč slučaj, da so pomembni mejniki opolnomočenja posameznih družbenih skupin ali skupnosti vezani prav na volitve.

Zato je pomembno spremljati volitve in vse, kar se dogaja okoli tega z informacijami zasičenega procesa, saj ima izjemno pomembne posledice tako za življenje slehernega posameznika kot za razvoj, lahko pa tudi razkroj politične skupnosti. Tako ni presenetljivo, da se različne znanstvene discipline močno posvečajo raziskovanju volitev. V Sloveniji, tako kot v večini drugih razvitih demokracij, poteka več vrst volitev. V knjigi *Volilno leto*, v kateri kot avtorji poglavij sodelujejo raziskovalci različnih raziskovalnih centrov s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, je pozornost usmerjena na volilno leto, v katerem so zajete tako predsedniške volitve s konca leta 2017 kot parlamentarne volitve iz sredine leta 2018. V knjigi *Volilno leto* so avtorji raziskovali različne vidike volitev v Sloveniji in ob tem ohranjali jasno teoretsko podporo svojega raziskovalnega dela ter se poskušali v čim večji meri nasloniti na razumevanje analiziranih fenomenov v širšem, primerjalnem vidiku.

V prvem poglavju Danica Fink Hafner v analizi daljše časovne perspektive analizira destabilizacijo slovenskega strankarskega sistema in vpliv različnih dejavnikov (evropeizacije, mednarodne finančne in ekonomske krize, značilnosti novih političnih strank in krize tranzicijske politične generacije) na destabilizacijo strankarskega sistema ter postavi primer Slovenije v širši mednarodni kontekst. Alenka Krašovec in Živa Broder analizirata značilnosti volivcev uspešnih novih strank v Sloveniji po letu 2010, pri čemer se osredotočita na vprašanje, ali so nove stranke volivce našle zlasti med tistimi, izrazito

razočaranimi nad delovanjem sistema oziroma demokracije in/ali kritičnimi do njunega delovanja, ali pa so mogoče uspele mobilizirati dotedanje nevolivce.

V tretjem poglavju Meta Novak raziskuje, kako volilna kampanja vpliva na politično izražanje volivcev. Pri tem na eni strani poseben poudarek nameni razlikam v izražanju političnega mnenja ljudi v času uradne volilne kampanje in v času zunaj nje, na drugi strani pa se posveti vplivu kampanje na izražanje političnega mnenja posamezne družbene skupine glede na spol, starost in stopnjo izobrazbe. Tudi Tomaž Deželan in Miha Matjašič se v pomembni meri ukvarjata z obdobjem volilne kampanje, saj analizirata strankarske in volilne programe slovenskih strank v obdobju 1990–2019. V analizi posebno pozornost namenita vprašanju, kakšne poglede imajo stranke na mlade in izzive, s katerimi se soočajo, ter kakšne javnopolitične rešitve za tovrstna vprašanja ponujajo.

Tina Kogovšek in Alenka Krašovec opravita eksploratorno analizo neveljavnih glasovnic na volitvah predsednika Republike Slovenije v letu 2017. Kvalitativna analiza je osredotočena na značilnosti različnih vrst neveljavnih glasovnic (dopisani kandidati, dodane slike, glasovnice, popisane z znaki, z izjavami ...) in postavljena v kontekst protestne politike.

Tanja Oblak Črnič in Elena Nacevska se pri analizi volitev osredotočita na dve družbeni skupini, in sicer mlade ter ženske. Tanja Oblak Črnič se sprašuje, kakšni državljani so mladi danes, kako politično delujejo in na kakšen način se opredeljujejo do političnih tem. Na podlagi spletne raziskave med mladimi identificira tipologijo državljanovskih stilov mladih, pri čemer postavi distinkcijo med t. i. manifestnimi in latentnimi oblikami njihove politične participacije. Elena Nacevska se v analizi predsedniških volitev osredotoči na analizo samoprezentacije kandidat prek digitalnih medijev, zlasti Facebooka, v času volilne kampanje. Pri tem jo zanima predvsem, ali je samoprezentacija kandidat v pomembni meri še vedno oziroma znova povezana s stereotipno »ženskimi« vprašanji.

Alenka Krašovec in Tomaž Deželan

Raziskovalno delo je potekalo v okviru raziskovalnega programa P5-0136 Politološke raziskave, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

1 DESTABILIZACIJA SLOVENSKEGA STRANKARSKEGA SISTEMA PO LETU 2000

Danica Fink Hafner

Uvod

Stabilnost oziroma spreminjanje strankarskega sistema ima dva obraza – spreminjanje strank in spreminjanje sistema razmerij med njimi (Mair, 2006). V obeh pogledih so bili postsocialistični strankarski sistemi od vsega začetka manj stabilni kot strankarski sistemi v državah z daljšimi tradicijami sožitja med kapitalizmom in demokracijo (Mansfeldova et al., 2004; Jungerstam – Mulders, 2006). V okoliščinah mednarodne finančne in ekonomske krize pa tudi po njej so tudi strankarski sistemi v zahodnih kapitalističnih državah doživeli večje ali manjše pretrese. Zato je danes mogoče govoriti o približevanju značilnosti strankarskih sistemov obeh skupin držav (Enyedi in Bértoa, 2018).

Slovenski strankarski sistem je prvo desetletje izstopal v skupini postsocialističnih strankarskih sistemov po kombinaciji svoje sorazmerne stabilnosti in delnega prenavljanja (Fink Hafner, 2006). Sorazmerni volilni sistem je namreč omogočal dinamično prelivanje glasov med parlamentarnimi strankami in tudi vstopanje novih strank. Nekaj strank je odmrlo. Po letu 2000 pa se je dinamika slovenskega strankarskega sistema močno spremenila. Načeto je tudi jedro strank, ki so prej uspevale preživeti desetletje. Zakaj se je strankarski sistem destabiliziral? Kateri dejavniki so vplivali na to, da so vse parlamentarne volitve po letu 2008 predčasne, v parlamentu pa kontinuirano jedro strank danes zajema le tri stranke – Slovensko demokratsko stranko, Socialne demokrate in Demokratično stranko upokojencev?

V prispevku empirično prikažemo longitudinalni pogled na destabilizacijo slovenskega strankarskega sistema in preverimo vpliv naslednjih dejavnikov zdaj stabilno destabiliziranega strankarskega

sistema: 1) evropeizacije; 2) mednarodne finančne in ekonomske krize; 3) značilnosti novih političnih strank; 4) krize tranzicijske politične generacije. Analiza temelji na podatkih že objavljenih raziskav, uradnih izidov volitev in javnomnenjskih podatkov projekta Slovensko javno mnenje.

Dejavniki destabilizacije strankarskega sistema

Dejavnikov destabilizacije strankarskega sistema je lahko veliko. V nadaljevanju se ne ukvarjamo posebej z institucionalnimi dejavniki. Volilna pravila so bila namreč v Sloveniji zelo stabilna, in to kljub nekaterim majhnim spremembam.

Čeprav je bil ustavni sistem stabilen, pa se je vendarle prilagodil povezovanju Slovenije v Evropsko unijo. V tem smislu je ta prilagoditev vendarle podprla evropeizacijo kot enega izmed preučevanih dejavnikov strankarstva na Slovenskem.

Evropeizacija

Glede vpliva tega dejavnika na nacionalno strankarstvo najdemo v literaturi različne ugotovitve. Zgodnje raziskovanje se je sicer konceptualiziralo razmeroma dobro (Ladrech, 2002), a ni pokazalo bistvenega vpliva evropeizacije na nacionalne stranke in strankarske sisteme (Mair, 2000). To raziskovanje se je nanašalo predvsem na strankarske pojave v starih državah članicah. Po zadnjem velikem valu širjenja EU pa najdemo nekoliko nasprotujoče si ugotovitve.

Tako je npr. Hix (2008) postavil osnovo za teorijo strankarske pristranskosti v politiki Evropske unije. Ta temelji na dveh predpostavkah. Prva je, da imajo stranke vodij vlad priložnost vplivati na EU-politike v smeri, ki jo želi stranka, druga pa, da ravno tako lahko stranke vodij vlad sledijo svojim nacionalnim stališčem glede konkretnih javnih politik v domači politični areni, medtem ko upoštevajo dogajanja na ravni EU (Hix, 2008: 1262).

Tudi raziskovanje vpliva povezovanja držav z Evropsko unijo na stranke in strankarske sisteme ne prinaša več tako nedvoumnih ugotovitev o zelo šibkem vplivu evropeizacije na strankarstvo. Raziskovalci vedno pogosteje ugotavljajo, da evropeizacija vpliva na strankarstvo, in sicer neposredno in posredno (Ladrech, 2009). Izkazalo se je, da: 1) strankarske elite, ki so vpete v odločanje na ravni EU, pridobivajo na moči ter s tem vplivajo na značilnosti politike v domačem okolju pa

tudi v celotnem političnem sistemu EU (Carter in Poguntke, 2010); 2) EU vpliva na strankarske cilje in s tem povezane organizacijske spremembe v političnih strankah (Ladrech, 2012); 3) je povezovanje z EU nekatere stranke v postsocialističnih državah okrepilo, druge pa ošibilo (Enyedi in Lewis, 2006); 4) na stranke v novih postsocialističnih državah poleg ustanov EU vsaj posredno vplivajo tudi evropske strankarske federacije (glej npr. Fink Hafner in Ladrech ur., 2008; Ladrech, 2009); 5) se nacionalne stranke evropeizirajo različno oziroma do različne mere (Blew, 2015).

Ne glede na to, da evropeizacija strank in strankarskih sistemov do zdaj ni bila zelo obsežna, se je v okoliščinah obstoja in delovanja političnega sistema EU oblikovala kompleksna slika razcepov na dveh dimenzijah, ki so jo strokovnjaki raziskovalne skupine Chapel Hill Expert Survey (CHES) imenovali GAL (*Green-Alternative-Libertarian*) versus TAN (*Traditional-Authoritarian-Nationalist*) (Brigevich et al., 2017). Ta dimenzija je močno povezana s transnacionalnimi vprašanji EU.

Evropsko povezovanje tudi deloma vpliva na strankarske teme. Pri tem so stranke iz srednjeevropskih postsocialističnih držav sicer bistveno bolj izpostavljene kot zahodnoevropske stranke, a so si stranke iz obojih okolij podobne v tem, da ekstremne stranke na obeh polih strankarskih sistemov najbolj poudarjajo evropsko razsežnost v svojih apelih (Whitefield in Rohrschneider, 2015). Zadnje se je za še posebej kritično izkazalo v okoliščinah zelo povečane imigracije s svetovnega Juga in svetovnega Vzhoda. Primerjalne analize so pokazale, da je politizacija imigrantskih tematik postala ključna v strankarski politiki, pri tem pa vendarle ne gre zanemariti tudi domače politike oblikovanja vladajočih koalicij (Green – Pedersen in Otjes, 2019). V celoti gledano, so vedno glasnejše ocene, da krepitev skrajno desnih gibanj in strank dosega takšne razsežnosti, da izzivajo nekatere temelje vladavine v EU (Davis in Deole, 2017).

Prav razcep med nacionalnim in nadnacionalnim načelom je bil pomemben tudi pri političnem odločanju o tem, kako se bo EU odzvala na krizo evrskega območja. Odločitev, da nacionalne države poskrbijo za 'svoje' banke, in posledice te odločitve so prispevale k podaljševanju vpliva krize in z varčevalnimi ukrepi okrepile evroskeptične stranke (Giuliani in Massari, 2019). Povečevanje nezaposlenosti v teh okoliščinah je bilo povezano z vznikom levih radikalnih strank v državah (Gomez in Ramiro, 2019). Razvoj bančne unije in

krepitev finančnega nadzora je sicer rešil evro, vendar so vsi omejeni procesi prispevali k oblikovanju novega razcepa Sever – Jug v okviru Evropske unije (Hooghe in Marks, 2018: 117). Pojav večjih imigracij pa se povezuje z rastjo skrajno desnih strank (Barone et al., 2016; Halla et al., 2017).

Mednarodna finančna in gospodarska kriza

Na strankarske sisteme navadno bistveno ne vplivajo vse gospodarske krize, ampak le velike mednarodne ekonomske krize (Hernández in Kriesi, 2016; Hooghe in Marks, 2018). Natančneje, gre za mednarodne finančne krize (Funke et al., 2015). Hernández in Kriesi (2016) na podlagi obsežnega empiričnega raziskovanja izpostavljata tri take krize (velike depresije) – v letih 1929, 1972 in 2008. Samo te krize so potrjeno kritične prelomnice (*critical junctures*) v spreminjanju strankarskih sistemov.

In kako mednarodne finančne krize vplivajo na strankarske sisteme? Raziskave navajajo naslednje vplive:

1. Raziskava o vplivu treh sistemskih finančnih kriz v obdobju 140 let v 20 razvitih državah (Funke et al., 2015) je pokazala, da se v krizah zmanjšuje podpora vsem glavnim strankam v evropskih strankarskih sistemih, javnopolitična negotovost v okoliščinah finančne krize vpliva na zmanjševanje vladnih večin in rast politične polarizacije. Po podatkih iste raziskave se je povečala razdrobljenost parlamentov, delež skrajne desnice v preučevanih prelo-mih pa se je povečal za 30 %.
2. Teorija razcepov poudarja, da kritične prelomnice vplivajo na bogatitev razcepov v strankarskih sistemih. Prej obstoječim ideološkim razcepom, ki izgubljajo svoj pomen, se pridružijo novi, le redki razcepi izumrejo, volivci pa se obračajo k strankam, profiliranim na podlagi novega razcepa (Hooghe in Marks, 2018). V okviru Evropske unije poleg nacionalnih razcepov nastajajo nadnacionalne cepitve (*transnational cleavages*), ki pa se v različnih državah EU izražajo različno. Na jugu se je v okoliščinah krize 2008 na razrednih razcepih mobilizirala radikalna levica, v veliko postsocialističnih državah se je v odnosu do čeznacionalnih razcepov bolj izrazila radikalna levica, v večini srednjeevropskih in severnih držav so se na transnacionalnih razcepih mobilizirale radikalna desnica in tudi (na nasprotnem ideološkem polu) zelene stranke, radikalno leve stranke pa so uveljavile distributivne teme-tike (Hooghe in Marks, 2018: 15).

3. Razočaranje nad neuresničenimi pozitivnimi obljubami transnacionalizma, da bodo z evropskim povezovanjem pridobili vsi in nad transnacionalnimi elitami, je postalo vir populističnih odzivov (van Kessel, 2015; Inglehart in Norris, 2016), dodatno spodbujen še s finančno (evrsko) in z imigracijsko krizo. Olje na ogenj so dolile politika, da mora vsaka država sama poskrbeti za svoje finančne ustanove, in odločitve nacionalnih elit za postopne reforme. Zadnje naj bi zmanjšalo odpore domače opozicije, dejansko pa se je s tem podaljšalo obdobje varčevalnih ukrepov (Jones et al., 2016).
4. Krize prizadenejo politično predstavništvo. Skladnost med prioritetami volivcev in prioritetami političnih strank se zmanjšuje, ker stranke svojih prioritet ne spreminjajo v enakem obsegu kot volivci (Traber et al., 2018). V kolikšni meri je ta neskladnost izpostavljena, je odvisno od strukturnih ekonomskih dejavnikov (Rosset et al., 2013).
5. Čeprav glavne stranke ne morejo preprečiti zmanjševanja skladnosti med tematikami volivcev in strank, težki gospodarski časi oživljajo gospodarsko razsežnost strankarske politike (Traber et al., 2018). V hudi gospodarski krizi volivci in stranke ne poudarjajo bolj protiimigrantskih politik, ampak ekonomske politike (Rosset et al., 2013). V kriznih državah (v južni Evropi) je politično tekmovanje bolj potekalo okrog ekonomskih tematik na dimenziji levo – desno kot po kulturni dimenziji strankarskega tekmovanja, protiimigrantske stranke in identitetna politika pa so postale ključne tematike razcepov v državah, ki jih je kriza manj prizadela (Häusermann in Kriesi, 2015).
6. Nišne in radikalne stranke pridobivajo zaradi varčevalnih ukrepov manj, kot se splošno pričakuje (Traber et al., 2018).
7. Glede na podatke o dinamikah evropskih strankarskih sistemov v okviru treh velikih kriz (1929, 1973 in 2008) je destabilizacija strankarskih sistemov manj dramatična, kot se navadno misli (Casal Bértoa in Weber, 2019). Avtorja sta pokazala, da so pretresi omejeni in da strankarski sistemi redko razpadejo. Velike gospodarske krize učinkujejo kot katalizatorji pospeševanja že prej dlje časa obstoječih teženj v prestrukturiranju strankarskih sistemov (Hernández in Kriesi, 2016).

V celoti gledano, velike mednarodne finančne krize prispevajo k diskontinuiranim spremembam v strankarskem sistemu. Kriza 2008 je nedvomno vplivala na nacionalno strankarstvo. Predvsem se je povečal evroskepticizem, ki se sicer ni povečal v glavnih strankah, je pa tak odziv osrednjih strank odprl prostor za stare in nove ekstremne, še posebej evroskeptične stranke (Rohrschneider in Whitefield, 2016). V veliko državah je prišlo do pravih razdejanj strankarskih sistemov. Haughton in Deegan - Krause (2015) sta ta pojav poimenovala kar »sezona hurikanov«, toda čeprav ima nastanek novih strank ekonomsko podlago, so politični dejavniki, kot je npr. problem korupcije, vendarle tudi pomembni (Bosch in Durán, 2019).

Kriza tranzicijske politične generacije

Politične generacije odločevalcev se navadno spreminjajo delno, le redko pa radikalno. Velike spremembe političnih generacij so značilne za obdobja gospodarskih kriz (kot smo navedli že prej) in velikih političnih kriz. Gre namreč za obdobja globljega preverjanja legitimnosti vladajočih političnih elit.

Zato ni naključje, da se v okoliščinah velike gospodarske krize in okoliščinah velikih pretresov obstoječih demokracij pojem politične generacije vrača v politološko raziskovanje. Politična generacija je namreč skupina, ki se zaveda svoje starosti, hkrati pa jo zaznamuje skupno preživljanje velikih zgodovinskih dogajanj. Torej ne gre za biološko generacijo, ampak generacijo, opredeljeno z zgodovinskimi in družbenimi procesi (Mannheim, 1952: 276–320). Prav skupna zgodovinska usoda ljudi podobne starosti in skupne politične izkušnje povezuje te ljudi v generacijo. Še več, pojem politične generacije se pogosto povezuje z mobilizacijo za družbene in politične spremembe. Takšni primeri so tudi generacije prehodov v demokracijo in postsocializem (Prochnow in Rohde, 2010) ter v zadnjem času npr. generacija milenijcev. Vsaka generacija pa ne igra enako velike vloge v zgodovini. Ustvarjanje družbenih in političnih sprememb ni enakomerno razporejeno med vse generacije. Politična generacija je zato pogosto razumljena kot dramatična in pomembna sila societalne inovacije in družbenih prelomov (Rintala, 1963), vendar ne vedno (García - Albacete, 2014; Milkman, 2017).

Raziskovalci prehodov v demokracijo so že pred več kot četrto stoletje ugotavljali, da prehode vodijo določene politične generacije, ki pa imajo poleg bioloških mej tudi meje lastne (re)socializacije. Vzdržnost globokih družbenih in političnih sprememb je tako stvar

več generacij (Ardito - Barletta, 1990; Linz, 1990). V zadnjem času raziskovalci politike v postsocialističnih državah po eni strani ugotavljajo, da se je tranzicijska politična generacija upešala in da nove generacije v političnem smislu, ki bi ustvarjala prelomne spremembe, še ni. Zaton tranzicijske politične generacije je postal posebej viden v obdobju po letu 2000 v postsocialističnih državah, ki so vstopile v Evropsko unijo, ter v okoliščinah upravljanja mednarodne finančne in gospodarske krize. Strankarske elite so se zamenjale v različnih postsocialističnih državah do manjše ali večje mere, nekoliko so se spremenile vodilne politične tematike in apeli (predvsem se je uveljavil protikorupcijski apel), ponekod pa se še vedno izkazuje prilagodljivost reformirane nekdanje vladajoče stranke (glej npr. Haughton in Rybář, 2008); podobno velja tudi za protiimigrantski apel (Szalai et al., 2017).

Izpodrivanje starih političnih generacij pa ni le stvar prehodov v demokracijo (Linz, 1990), ampak tudi dedemokratizacije in stresnih političnih odzivov na veliko gospodarsko krizo (van Beeek in Wnuk – Lipinski, ur., 2012). Katere nove politične generacije pa naj bi jih zamenjale? Raziskave o milenijcih kot potencialno novi politični generaciji v ZDA npr. opozarjajo na njihov aktivistični potencial, npr. v obliki novih levih protestnih gibanjih po letu 2008 (Milkman, 2017), hkrati pa opozarjajo tudi na vpliv starejših generacij v starajoči se družbi (Hudson, 2019). V Združenem kraljestvu ugotavljajo odtujenost milenijcev od institucionalne politike in tudi na njihov konservativni potencial (Ipsos MORI, 2017). Značilnosti milenijcev v določenem družbenem in političnem okolju so tako v veliki meri stvar empiričnega raziskovanja. Medtem pa se zdi, da v (post)krizno politiko na splošno v pomembni meri vstopa generacija posameznikov – političnih nenavadnežev, s pogosto zelo posebnimi osebnostnimi lastnostmi in s populističnim slogom delovanja, ki odstopa od družbenih norm (Nai in Martínez i Coma, 2019).

Značilnosti novih strank

Na značilnosti strankarskega sistema vplivajo tudi značilnosti posamičnih strank. Glede na to, da je po letu 2008 vstopanje novih strank v strankarske sisteme bolj ali manj splošna težnja, je posebej kritično vprašanje, ali zmorejo ostati v strankarskem sistemu. Ponovno se uveljavljajo Mairjeve ugotovitve, da na usodo strank še posebej vplivajo trije dejavniki: strankina organizacijska strategija in slog, posebni apeli in vodstvo stranke (Mair, 1989). V postsocialističnih okoliščinah